

TOLNAI-SÁVOK

– Mint rongy

Kotorásztam, mindig csak kotorászok valamit, ahelyett, hogy megfognám a munka végét; kezembe került egy négy évvel ezelőtti naplófüzetem, amit rémülettel futottam át. Rá kellett jönnöm, hogy lényegében nem változott semmi, csak ma már ritkábban vetem papírra örökös krízisem épp aktuális fortyogását, mivel tudom, hogy úgymint tévedek, a jegyzeteléssel legföljebb fixálom (fixírozom) a hibákat. Piros betűkkel kiáltott rám a kockás füzetből egy idézet Heidegger-től, de akár egy misztikus is írhatta volna: „állandóan a legközelebbi közelben leselkedik a legmélyesegesebb tévedés lehetősége”. Heidegger magáról vette a mintát, gondoltam, ez a szentencia azonban nem tévedés (a „minden krétai hazudik” mintájára), tapasztalatilag azonosítható a szóban forgó létállapot, úgy a tévedések állandó leselkedése, mint a hirtelen belezuhanás a tévedésbe. Még a zsenialitás sem mentes ettől; csak a bolondoknak a tévedésben való otthonossága, holdkórosan biztos mozgása menti meg őket a bukástól.

Tolnai Ottó mindig kacérkodik a tévedéssel, jobban mondva szemmel tartja, magához csábítja, beletenyere, foglalkozik vele; ő megfordította a helyzetet, s ahelyett, hogy a tévedés leselkedne rá, ő leselkedik a tévedésekre. Ily módon állandó veszélyeztetettségben él, Damoklész kardjával a feje fölött, ennél fogva hiperéber, de a vesztes keresztjével a vállán, mert a tévedések rendre túljárnak az eszén. Az eltévedett, tévedékeny

létállapot és a (té)vesztés – sőt a téveszmék – metafizikáját költi. Roppant inverzió: nem az igazságot, hanem a tévedéseket keresi, vagyis az igazság visszáját. Fonákul, a bibliai bolond módján.

Nem csoda, hogy folyamatosan hangokat hall: az *infaustusai* (szerencsétlenjei, hibbantjai) az ő belső hangjainak az objektívációi és szubjektívációi. Tolnai óriási, nyitott világszövevénye az örültek zárt különvilágának pandanja; rögeszmékkel, kényszerképzetekkel, fétisekkel van kigyöngyözve, mániákkal ékesítve – de van benne rendszer, jobban mondva összegabalyodó hálózatok (enciklopédia, katalógus, lexikon, táblázat, felsorolás). Ez a világnyi szövevény, amely mintha József Attila *világghiányát* foltozná be, egyúttal apróra, precízen reális; realizmusa alapvetően a bácskai milióból indul ki és azon nő túl. A bácskai földből – az *alapvetés* konkrétan értendő, hozzátevé, hogy a bácskai sár, homok és gazgubanc folyton a kátyú és a túskevár veszélyét idézi meg. Az elcsúszását, elsüllyedését, agyonsebződését, a *végző* tévedését.

A tolnais világteremtés – világghiány-foltozás – le nem állítható (mert szakad tovább!), extenzív (mivel ormótlan a lyuk) és folyton visszahurkolódó. A kohézió létrehozására, az intenzitás fokozására a lehető legnagyobb erőfeszítés irányul, már-már gépiesen, hiszen az energiatermelés, a világfönntartás nem szakadhat meg. E szakadatlan szellemi munka közben Tolnai átadja magát annak a bizonytalansági faktornak is, mely életünk egyik legmeghatározóbb vonása: hogy bármikor bekövetkezhet a legrosszabb. Az ismerős dolgokba való belekapaszkodás, a tudásmorzsák állandó összesöpörgetése, az élettér óvása a József Attila-i teljes elvesztéltűnés ellenében zajlik. Nem tévedés: *zajlik* – ha a kapaszkodás zajlik, akkor az a krónikus „hajótörés-szindróma”; ha az óvás zajlik, akkor háború van. És most az forog a fejemben, mint a motolla, hogy Tolnai Ottó egyszerre Odüsszeusz és Pénélopé, kalandor tengerész és hűséges szőnyegszövőnő...

A verse, amellyel most foglalkozni szeretnék, rongyszőnyeg-vers, mint Tolnai sok-

sok, újból és újból fölfejtett és megszótt darabja. Az első sávot idézem:

MINT RONGY

*Egy imaginárius térben látta
működni a kis szabó (rég halott)
mágnespatkóját amint az élet által
brutálissá dagasztott tűpárnákból
egyenként huzigálja a rozsdás tűket
de nem ebbe hibbant bele*

Jelzem, hogy az egész félhosszú versben mesterien elegyül az *ő*, az *én*, a *mi* és a *mások*, sőt egy *másik* (idegen) *ő* is feltűnik. Tolnai infaustus-hangjai szóldogálnak ilyképpen. A bolond – hibbant – agyban, úgy, ahogy azt fentebb meghatároztam. Az „imaginárius tér”, mint Tolnainál mindig, egészen konkrét bácskai tulajdonságokkal (földdel) is rendelkezik, de ebben az első sávban ez itt a *költői elme tere*. A mágnespatkó egy konkrét tárgy, a szabó kelléke, amely a versben óriásivá imagináltatik – meggörbedt lírai tengely, elváltozott „gyémánttengely” gyanánt...

(Gyerekkoromban a mi utcánkban is lakott egy kis szabó, Péro bácsinak hívták, ugyanilyen kellékekkel, eszközökkel... egy mesebelien kicsi házban.)

Imádnivaló ebben a részben a „brutális” szó, a „brutális tűpárnákba” reszkess bele!

És persze azonnal beugrik a töviskorona és Szent Sebestyén, a hétfájdalmú Szűz, akár csak egy óriás sünszörnyeteg víziója, sőt még Kafka boronatúi is! A mágneses erő kozmikusává avanszál, egyfajta teslai elektromos térére, de a mágikus vonása is megmarad, hiszen nem ilyen, a fájdalomtól megszabadító mágnespatkóra vágyunk-e? *Libera me!*

Ez a bizonyos *ő* azonban nem az óriás mágnespatkó víziójába hibbant bele, sem a földagadt tűpárnákéiba, hanem

*hanem abba észrevette
a szabókréta lapocskájának
halványkékje
immár nem azonos egzaktmód
a biliárdkréta tömböcskéjének
halványkékjével
ebbe a diszkrepanciába hibbant bele
a kék megfáradt
bágyadt halványságáról beszélt*

– ez a vers második sávja. Pontos meghatározása a meghibbanásnak: valami nagyon nem stimmel, elvész az azonosság, az identikusság, az élet vonalvezetése, az a minimális azonosság (kinek micsoda, lehet az ég kékje is), amire számítani, építeni lehet, ami lehetővé teszi még az életet; kibillen valami, a megbízhatóság minimuma károsodik (a világrend és/vagy az *én* megbízhatóságáé).

A lényegessé váló diszkrepancia nem más, mint a szubjektív lényeg kibicsaklása, veszte – persze, hogy belehibban az ember, legálábbis meghibásodik.

Az anyagok mellett (ezek közé tartozik a kréta is) a színek Tolnai másik kutatási területe. Minden bizonnyal övé a legnagyobb lírai szintan. (Ebben a festészet is segítségére van.) Egzaktságra törekedve számon tartja, katalogizálja a színárnyalatokat a szarbornától az azúrig. Tolnai szivárványa pompásan átível a magyar költészet fölött.

Azonban nála minden objektív is, dologi, tárgyi – a földön tárgy, dolog alakjában jelennek meg az esszenciák. A fentebbi kréták is konkrét tárgyak, a lapos szabókréta az én számomra is egy bűvös tárgy a gyerekkoromból, és a kollekciónhoz hozzátenném még az ugyancsak kék, mélykék, durva zsákrétát (zsákokra lehetett jeleket írni vele). Az ilyen kis tárgyakra, amelyeket a gyerekszem magába zárt, jobban lehet emlékezni, mint a nagy eseményekre, és az élet koherenciájának megléte vagy hiánya ezeknek a kapcsolatain múlik.

*mások másba hibbannak bele
nem bírják elviselni a liszt
szítálásának hangját*

Itt ismét egy anyaggal (liszt) és egy tárggyal (szita) van találkozásunk, mindkettő fontos eleme a Tolnai-gyűjteményeknek. Magam is – gyerekkoromból – pontosan emlékszem a lisztre mint matériára, az állagára, az anyag viselkedésére játék közben, nem hófehér színére, akárcsak a szítálás tompa dobajára, ahogy a tenyér párnái finoman csattanak a fán. („A ló dobog csak, tompa dobja, / mintha egy szív ver, távolodva” – Nemes Nagy Ágnes.) A szítákra, amelyek oly fontos mindennapi kellékek voltak, az élelem szolgálói.

*énrám példának okáért mondta
a rénszarvaslapát anyagának a finomsága
hatott hasonlóan
vannak ilyen lapátok mondtam
a tengerit a kölest a fénymagot*

*is ilyen bársonyos lapátokkal
forгатják át meg át be ne gyúljon
igen mondta majd hozzátette
isten is ilyen lapáttal hányja ránk
a szűz havat
lényegében ennyi hangzott el
egy-két mondattal ha több*

A fenti idézetben több sáv van, még hozzá négy rongyszőnyeg-sáv – egy félig konkrét, félig belső dialógus (nem ilyen-e minden dialógus, félig külső, félig belső) replikái.

Ilyet nem láttam. De el tudom képzelni a rénszarvaslapátot, és láttam hólapátokat, szívlakapátot, villáslapátot, sokféle ganézó lapátokat is. (Hozd ide a vellát! – mintha egy ilyen parancsot hallanék a régmúltból.) A kukorica, a köles, a búza, a dara dombjai és halmait jól ismerem, az volt a kedvenc játékom, hogy turkáltam bennük, a tíz ujjammal lapátoltam, ezekkel a magokkal játszottam érzéki élvezettel. A *fénymagnak*, ami takarmány és madáreledel, itt a lírai jelentése is bejön, akárcsak a *tengerié*.

Hirtelenjében látni vélem, emlékezetem egyik fészereiben, a lapátkollekciót (asszonyoknak: szita, férfiaknak: lapát a kezükbe), már-már *az ismeretlen lapátot* is, mely rénszarvasagancsból készült – Isten egzotikus lapátját... Hisz a hó is lapátolnivaló anyag, noha égi. Az égi lapát a hópolyheket kavargatja, a konkrét lapátokról a magok szállnak, lám, milyen nagyszerű a földműves mondás: „hogy be ne gyúljanak”. Szítál a hó, szítál a mama, szállnak a fénymagok.

*s ez minden jel szerint számomra elég volt
mások is megjegyezték belehibbant
egymásról mindig megjegyezzük
ki mikor mibe hibban bele
de persze tovább éljük éltünket
rég el is felejtve már mágnespátkót
szabókrétát rénszarvaslapátot szűz havat*

Az „én”-t kivéve valamennyien hibbantak lennének tehát, valamennyi én. Jó vicc, de vajon nem ez-e a konkrét és az absztrakt, a valóságos és filozófiai igazság is? Hiszen maga az egyéniség a hiba, a meghibbanás, az igaz-

ságból kirekesztett, hovatarozását nem lelő perszóna. Ki így, ki úgy, ki ebbe, ki abba... Akkor is, ha feledi rögeszméit, és nem tudja, hogy meghibbant egyszer. És akkor is, ha nem felejt.

A rongyszőnyeg kifut a végtelenbe, és megjelenik a színen a Másik Ő, lehet, hogy az Úr, én nem tudom, hiszen olvadékony sziluett, délibáb csupán a távolban. Ebben a versben azonban eljövendő; a „reménylett dolgok valósága” sosem lehet színvalóság.

*csak hát éppen hogy hibbantán
ültem a kis tőzegtő partján mesélte
ő épp átvágott az árvalányhajas pusztán
már ez is végtelennek tűnt a délibábban
majd megállt a kissé magasabb szűrősebb
selyemkóró (vaddohány) sávban
s egyértelmű volt azon sosem is fog tudni átkelni
leverő érzés volt rádöbbenni
többé sosem is találkozhatunk immár
jöllehet valahol sejtettem ezeket a sávokat
maga a teremtő teríti elénk
mint rongy-
gyöngy- selyem- égő pipacs-szőnyeget*

Valamelyik Ottó ül ott (hibbantán, hibásan, ő tudja magáról ezt) a tőzegtő partján, Palicson, valaki mesél neki (tán egy nádvágozó, tán egy tollfaragó), és egy megtörtént, mégis soha be nem következő eljövételről ad hírt. Délibáb és árvalányhaj, pusztá,¹ akár a festetten-pingáltan giccses, s e mivoltukból kiszabaduló motívumok Frida Kahlo vagy Anna Margit festményein. Bácskai exodus, kórók tengerén át. A „Vörös-tengerre” ráterül a bácskai rongyszőnyeg klee-i kivitelenben, rávetül az absztrakció, a délibábok hőse a pontosan megnevezett selyemkóró/vaddohány-mezőn (*Asclepias syriaca*) jár. Tolnai botanikája legalább olyan fontos, mint a zoológiája, ásványtana, kőtára és más gyűjteményei, a nevezetes Tolnai-enciklopédia betétjei. A selyemkóró mérgező, agresszív, kártékonynak tekintett gáznövény, amelynek

¹ Közbevetés: noha a legtöbben nem tudnak róla, Tolnai költői működésének hatvan éve óta lényegtelenül vált a magyar irodalomban a népies-urbánus dichotómia, ezt a dichotómiát Tolnai Ottó áthúzta, megsemmisítette, felrobbantotta!

méze (a selyemfű-méz) mégis jó. A kórók, tövisek, bogáncsok a bácskai tó- és folyópartok irdatlanul kellemetlen és kellemetlen sávjai, ha bemész, ezer tüskével leszel teli, amit a mosás sem visz ki a ruhából. Én megjártam.

Ő mesél tehát Ő-ről Én-nek, mind árnyalakok, szét- és összefolyó sziluettek. Ő, aki átvágott és megtorpant, mert nem kelhet át a szűrős tengeren, talán a legvilágítóbb (szemkáprázató), noha nem is látszó alakmás; ami szemmel látható, az köztünk a szőnyeg: növényekből, anyagokból, színekből, szavakból, metafizikai sávokból. Veszélyes, költői nevű gyomnövényekből, a bácskai pusztá identifikálható flórájából. A figura is azonosítható: az,

*aki nem jön, akinek a parúziája képtelenség,
többé sosem is találkozhatunk immár*

– noha fölmerül a sejtelmes kérdés, hogy akkor minek a szőnyeg (mint rongy), hiszen a Teremtő, a *primum movens*, bizonyára okkal terítette, gördítette elibénk? Két tudás áll szemben egymással: az egyik az egyértelmű, „leverő” racionális-empirikus (sosem), a másik az intuitív költői sejtlem a sávok (a rongyszőnyeg) primordiális, „valamirevaló” létezéséről.

A Tolnai-esztétika túlfut önmagán és olyan metafizikai rongyszőnyeget alkot, amely a Bácskán átvágva az ismeretlen végtelenbe vezet. Ez a költészet nem elégszik meg önmagával mint irodalommal, nem véletlenül van átszöve megannyi képzőművészettel, tudománnyal, etnográfiaival. Ontológiai minőségében kiterjed az irodalmon túlra, a magyarországi irodalomban pont ezért nem látni jól – miként a fenti vers központi-végső-elvesző alakját sem.

„Az ontológia mintájára egy másik tudományt kellene, vele párhuzamosan, életre hívnom: a nem-ontológiát”, bukkantam rá Piotr Rawicz gondolatára egy réges-régi interjúban. Az egyedülálló Rawicz műfajokat szabadon keverő poétikájához tudnám mérni a Tolnaiét, aki a *semmis* szövegeket írja szabadon, a semmiben, a vidéki pusztában, maga is mindig ismeretlen alakká változva át.